

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

2000. MÁRCIUS

68. SZÁM

VADAI ISTVÁN

Tükörben tükröződő tükör

Petőfi Sándor: Itt állok a rónaközépen...

*Itt állok a rónaközépen,
Mint a szobor, merően.
A pusztát síri csend fődé el,
Mint elfödik a halottat szemfödéllel.
Nagy messze tőlem egy ember kaszál;
Mostan megáll,
S köszörüli a kaszát...
Pengése hozzám nem hallatszik át,
Csak azt látom: mint mozg a kéz.
És most idenéz,
Engem bámul, de én szemem sem mozdítom...
Mit gondolhat, hogy én miről gondolkodom?*

Szalkszentmárton, 1846. [március 10. előtt]

Petőfi Sándort nem kell bemutatni a magyar olvasónak. Minden kisdíák kívülről fújja az életrajzát, jó néhány versét mindannyian kívülről tudjuk. A *János vitéz* közös olvasmányélményünk. Felesleges lenne felmondani azt is, hogy mi történt 1848. március 15-én, ez hozzátartozik nemzettudatunkhoz. Petőfi nemzeti mitológiánk része. Ez a kitüntetett hely azonban együttjár azzal, hogy sokunkban sablonos kép él a költőről. Miután megtanultuk, hogy a népiesség jegyében milyen műfajokban alkotott, s milyen témák, motívumok jellemzőek rá, azonosítjuk ezzel a szereppel, s nemigen változtatunk ezen a képen. Petőfi a népdalok egyszerűségével író költő, a magyar rónát önti tájversekbe, később pedig a 48-as forradalom és szabadságharc látnoki erejű szónoka.

A Petőfi-életmű azonban olyan műveket is tartalmaz, melyek nem illenek bele a fenti elképzelésbe. Nem szoktunk arra gondolni, hogy Petőfi társaságban

PETŐFI SÁNDOR
(1823–1849)

A költemény egyetlen hatalmas metafora, vagyis allegória. Valamivel nehezebb megérteni, mint a hasonlatot, főleg azért, mert egytagú metaforáról van szó, vagyis a költő nem nevezi meg a hasonlítottat. Miután már rájöttünk, hogy a vers miről is szól, a részletek azonosítása már nem okoz gondot. A róna átváltozik világ-mindenséggé, ahol a költő középen, élete delén áll.

szívesen beszél franciául, hogy Shakespeare-t fordít, és a *Coriolanus*-t a mai napig az ő fordításában élvezhetjük. Ugy érezzük, hogy Petőfi a nép költője, egyszerű lelkű, őszinte költő, holott megtanultuk, hogy a *Pesti Divatlap* szerkesztője, Vahot Imre terjesztette róla, hogy mindig magyaros ruhában jár, és víz helyett is bort iszik. Valójában Petőfi városi életformához szokott, tanult és művelt költő volt. Kávéházba járt, hogy a pesti egyetemista diáksággal találkozzon. Nem véletlen, hogy a Pilvax kávéház neve kapcsolódik március 15-éhez.

Az elemzés tárgyául választott vers jól példázza ezt a felemás Petőfi-képet. Elsőre röpké tájversnek tűnik, noha egyáltalán nem az, s csak akkor tudjuk helyesen értelmezni, ha eltávolodunk a hagyományosnak nevezhető, felszínes Petőfi-képtől. Ha belesétálunk abba a csapdába, hogy pusztai zsánerképként fogjuk fel a költeményt, nem találhatunk benne semmi érdekeset. Hogy ilyen, egyszerűsítő olvasat tényleg létezik, erre két példát is bemutatunk. Az első egy irodalmi mű, Mészöly Miklós *Merre a csillag jár?* című kisregényéből való. Figyeljük meg, hogyan építi be az író Petőfi versét a mű szövegébe:

„Rég nem találkoztam ilyen csendes derűvel várakozó tömeggel. Lehettek vagy százan. Volt köztük szegényesebben és módosabban öltözött, nem hiányoztak a különcködők sem, divat majmolói, egészében mégis úgy hatottak, mint száz ember, akik véletlenül összeverődtek. Am ez mégsem volt így, kiderült; valamennyien a pócsi vásárról voltak hazatérőben. Ezért lógott mindenkinek a kezében szatyor vagy cekker, némelyiknél kopott bőrrönd, átalvetőre megcsavart zsák, sőt vadonatúj tarisznya is – leffegő hajtókáján az újra divatos pusztai zsánerkép bőrbé domborított mása: »... *pásztor áll a rónaközépen, Mint a szobor, merően, A pusztát síri csönd födé el, mint elfödik a halottat szemfödéllel. Nagy messze tőlem egy ember kaszál; Mostan megáll, S köszörüli a kaszát... Pengése hozzám nem hallatszik át, Csak azt látom: mint mozog a kéz. És most idenez, Engem bámul, de én szemem sem mozdítom...*«

A dőlt betűkkel szedett rész elemzendő versünk torzított szövege. Az író módosítja a vers első sorát, egy pásztort szerepeltet az egyes szám első személyű elbeszélő helyett. Erre vélhetően azért volt szükség, mert a versben ábrázolt jelenetet bőrbé domborított képként kell szemlélnünk. Az „Itt állok...” ebben a helyzetben értelemzavaró. De a zavar végül is megmarad, mert hiába került az első sorba egy pásztor, a vers további szövegében bennmaradtak a *tőlem, hozzám, látom, idenez, engem, szemem, mozdítom* szavak. Ezek elárulják, hogy a szöveg nem egy bőrbé domborított kép leírása, hanem torzított idézet. Az edzett Mészöly-olvasó persze eleve erre gondol, hiszen az idézőjel, a dőltbetűs szedés, illetve az idézetben szereplő rímek amúgy is erre utalnak. Az író különösen ebben a kisregényében gyakran szerepeltet vendégszöveget, a modern magyar próza szokásos alkotói eljárása az idézés. Nem is az az érdekes számunkra, hogy rábukkantunk egy idézetre, hanem hogy Mészöly hogyan idéz.

Most lényegtelen, hogy az idézet egy helyen pontatlan („mint mozog a kéz” helyett „mint mozog a kéz” szerepel). Az a lényeges, hogy az író pusztai zsánerképről beszél, s ezt az első sorba csempészett pásztor alakja még erősíti is. Vagyis Mészöly úgy értelmezi Petőfi költeményét, mintha a benne szereplő pusztai azonos lenne a Petőfi-versek hagyományos alföldi tájával, mintha a jelenetben szereplő kaszáló ember ugyanolyan figura lenne, mint a juhász a *Megy a juhász számáron...* kezdetű versben. Nyilván azért érti így, mert Petőfiről tudjuk, hogy jellemző rá a tájvers és a zsánerkép műfaja. Annyira jellemző és annyira megszokott, hogy Petőfi költészetét szinte azonosítjuk a zsánerkép-költészettel. Mészöly tehát fog egy leffegő hajtókájú tarisznyát, giccses bőr-

domborítást képzel rá, és azonnal idéz is egy elsőre giccsesnek ható pillanatképet pusztával, pásztorral, kaszáló emberrel.

Két példát ígértünk, a második Horváth János értelmezése. A neves irodalomtörténész vaskos kötetet írt Petőfi Sándorról. Ebben elemzendő versünket a következőképpen mutatja be:

„Aprólékos előkészületeket tesz, s körülményeskedésével fontosnak sejteti, várhatja célját, a végső gondolatot. Így egy már érintett darabban, mely részletező képet fest; magát a róna közepére állítja, s onnan szemléli mozdulatlanul a pusztát; megakad szeme a kaszáló emberen, már csak azt figyeli: »Mostan megáll, S köszörüli a kaszát...» Azt hinnők, most fog történni valami; folytatódik a kép: nem hallja a kasza pengését, csak a kéz mozdulatait látja; »És most ide néz«: most kell már történnie valaminek, annak az egynek, ami a költemény célja lehet: most jön hát a fontos, a költemény veleje:

*Engem bámul, de én szemem sem mozdítom...
Mit gondolhat, hogy én miről gondolkodom?*

Tehát ennyi az egész? Ezt vártuk? – gondolja az olvasó első pillanatra; de legott úgy érzi, hogy ebben mégis kell valami súlynak, gondolatnak lenni, mert a költő arra készített elő. Mit tegyen? – gondolkozik rajta, hogy mi különös is lehet azon, hogy Petőfi, meg egy kaszáló ember a pusztán messziről egymásra néznek s arra gondolnak: vajjon mit gondol a másik? Odaáll harmadikúl az olvasó s gondolkodik. Mellékes, hogy ki mit gondol; a költemény elérte azt, hogy az egyszerűt különösnek tudta feltüntetni; a jelentéktelen, sőt önmagában üresnek látszó gondolatba tartalmat kényszerít belevinnünk, elgondolkoztat rajta.”

Horváth János annyira tanácstalan, hogy „önmagában üresnek látszó gondolat”-nak nevezi a verset, melybe az olvasó visz tartalmat azzal, hogy gondolkodik rajta. Mulatságos gondolat. Mintha egy találókérdés azt kérdezné: Mi a kérdés? Ezen kívül az értelmezés nem tesz mást, mint részletezi a költemény tartalmát, és rákérdez arra, hogy valóban ennyi lenne az egész? Láthatóan Horváth János is érzékeli a költemény furcsaságát, ám ahelyett, hogy feltárná a jelentését, úgy hiszi, hogy nincs is jelentése.

Próbálkozzunk ezek után magunk! Először sétáljunk bele előfeltevéseink csapdájába, és értelmezzük Petőfi versét tájversként! Mintául szolgálhat *Az alföld* című költemény. Ezt mindannyian jól ismerjük, s tudjuk róla, hogy térben tagolódik, a távoli-tól halad a közeli felé, és részletező leírással mutatja be a magyar pusztát. *Az Itt állok a rónaközépen...* több ponton is hasonló eljárást követ, az összevetés nem tűnik haszontalannak.

Közismert, hogy *Az alföldet* Petőfi Pesten írta, azaz nem a vers helyszínén, hanem nagyvárosban. A költemény legvégén mégis hitelesen hangzik az „itt születtem, itt boruljon rám a szemfödél, itt domborodjék a sír is fölöttem.” Miért? Azért, mert a költő rafinált síkváltásokkal megteveszti az olvasót. Figyeljünk a költő nézőpontjára, a „kameramozgásra”!

(A hasonlat mókásnak tűnhet, de komolyan vehetjük. Nem véletlenül díjazzák az operatőröket is Oscar-díjjal. A film képi megformálásánál nagy szerepe van a kamera mozgásának. A nézőpont, a kamera elmozdulása, a vágás, a közelítés-távolítás mind fontos eszközei a kifejezésnek. Másképpen értékeljük, értelmezzük a látottakat, ha manipulálják a nézőpontunkat. Az irodalmi művekben mindig alkalmazhatjuk ezt a hasonlatot, ha filmszerű, leíró jellegű részt vizsgálunk. Hiszen az író, költő szintén

képet mutat be, s erre ugyanúgy érvényesek a láttatás technikai trükkjei, mint a filmre. Nyilván frivol gondolat egy Petőfi-verset videokliphez hasonlítani, de nem feltétlenül haszontalan.)

Először felrepülünk gondolatban a felhők közelébe. A magasból közelítünk a föld felé. Fokozatosan ereszkedik a „kamera”, nagy totálból indul, majd fokozatosan szűkíti a képet. Ahogyan közeledünk a földhöz, úgy válik egyre részletesebbé a kép. A ménések után már a csárda és a törpe nyárfaerdő is látszik. A legvégén már az árvalányhaj tövénél pihenő gyíkot szemlélhetjük „premier plánban”. Ez a függőleges irányú közelítés azonban csak a hatásos befejezés előkészítése. Ezen a ponton ugyanis egy pillanatra megáll a költemény, majd a költő egy hirtelen mozdulattal a végtelen távolába repíti a pillantását. A kamera hirtelen a horizontot mutatja:

*Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból két gyümölcsfák orma
Néz, s megettük, mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya. –*

Ez az éles vágás a nézőpontváltás pillanata. Az olvasó a költőhöz hasonlóan először messziről pillant a pusztára. Ő maga nincs jelen, mondjuk Pestről követi a költő lelkét. Gondolatban ő is felrepül a felhők közelébe, s onnan pillant a rónára. A lassú ereszkedés közben szép lassan megfelelően kiindulóhelyzetről. Az egyre részletesebb leírásba feledkezve odahelyezi magát a puszta közepébe. Amikor már az árvalányhaj tövéig hajolt, a költő hirtelen a távolba pillant, és ezen a ponton esik csapdába az olvasó. Mert amikor követi a tekintetét, s ő is a távoli horizontra figyel, már nem Pestről figyeli a költőt, hanem ott áll mellette az alföld közepén. Az „ott vagyok honn”-al leírt táj lassan átfejtett az „itt ringatták bölcsöm” helyszínévé. És az „ott” azért változott „itt”-é, mert a költő a megfelelő pillanatban úgy váltott nézőpontot, hogy az olvasó egyszerűen ottfejtette magát az előző kép közepében.

Nézzük meg most ugyanezt az eljárást az *Itt állok a rónaközépen...* szövegében. A kezdő „Itt” kijelöli a költő nézőpontját. Innen röppen a távolba a pillantás (*Nagy messze tőlem*). Most nem a kiindulópontot közelítjük meg nagyon lassan, hanem a távoli alakon időz hosszasan a pillantásunk. A kaszáló férfi dolgozik, majd megáll, s már váránk, hogy folytatja a munkát. Ehelyett azonban a kasza köszörelésének mozdulatait figyelhetjük, s a költő azzal érzékelteti az idő múlását, hogy a hiányzó hangról van ideje beszélni.

A jelenetsor részletezése, a munkafolyamat apró mozzanatainak megfigyelése és rögzítése szintén lehet leíró költemény része, mint például a *A puszta télen* egyik részletében:

*Leveles dohányját a béres leveszi
A gerendáról, és a küszöbre teszi,
Mevágja nagyjából;
S a csizmaszárából
Pipát húz ki, rátölt, és lomhán szipákol,
S oda-odanéz: nem üres-e a jászol?*

Itt a komótos mozgás érzékeltetését több költői eszköz együttes használatával éri el Petőfi. Az első és második sor között soráthajlás töri meg a mozdulatot, a részmozzanatok felsorolása lassítja le a strófát, és az utolsó ige kettős igekötője tágítja ki a cselekvés idejét.

Az *Itt állok a rónaközépen...* kaszáló alakjának kimért mozdulatai, ahogyan várakozik, s ahogyan a költő arról beszél, hogy nem hallani a köszörülés hangját, mind-mind időhúzás. Lassan beleéljük magunkat a költő helyébe, s az ő nézőpontjába helyezkedünk. Ezt a helyzetünket ki is használjuk, hiszen a most következő *látom, idenez, engem, szemem*, szavak éppen ebből a helyzetből érthetőek a legkönnyebben.

A nézőpontváltás technikája tehát hasonlóképpen működik, mint *Az alföld* című versben. A lírai én szemszögét az olvasó kétféleképpen követheti. Vagy elfogadja, és azonosul a versbeli énnel, vagy kívül marad, s Horvát Jánossal szólva odaáll harmadikul a pusztára. *Az alföld* esetében azonban világos, hogy mi a célja a nézőpontváltásnak. Így mondhatja ki a költő, hogy azonosságot vállal a tájjal, a szülőfölddel, a magyar néppel. Vörösmarty *Szózatára*, a bölcső és koporsó képére, az „Itt élned, halnod kell!” „Itt”-jére felel. De miért villan a rónaközépen a két alak tekintete ide és oda? Miért kérdez rá a költő, hogy mire gondolhat a másik?

A két alak egymáshoz viszonyított helyzete megfordítható. A két nézőpont felcserélhetőségére a vers zárósora hívja fel a figyelmet. Nem csak a költő gondolkodik azon, hogy mire gondolhat a másik; a kaszáló ember is azon gondolkodik, hogy mire gondol a költő. A vers ezen a ponton áll meg, egyetérthetünk Horváth Jánossal, ez az a mozzanat, amiért a vers megíródott.

A „tudom, hogy tudod, hogy tudom” ötlete persze nem Petőfi találmánya. De ettől még szolgálhat egy Petőfi-vers ötletéül. Más költők is felhasználták, a magyar irodalomból egy szép Szabó Lőrinc szonett szolgálhat erre illusztrációul:

Szabó Lőrinc: Képzelt képzeletteddel

*Képzelt képzeletteddel képzelem,
hogy idegondolsz, kedves, mialatt
gyors kerék visz: sóvár magányomat
hívja magányod; együtt vagy velem,
ahogy veled én, és ahogy nekem
vigaszt csak képzelt jelenléted ad,
fájdalmad fájdalommban érzi csak
enyhülni szorítását sziveden.
Képzelt képzeletteddel képzelem,
hogy együtt vagyunk: az enyém kevés
volna, magában, míg így, szüntelen
kettőződve, mint tündér repesés
hoz-vez-cserél s egyszerre két helyen
egymásba zárva tart a szerelem.*

49 II 22

A *Vers és valóság* című 1990-es Szabó Lőrinc versgyűjtemény nem csak a költemények szövegét, hanem a költő által a versekhez fűzött magyarázatokat, jegyzeteket is közli. Innen tudható, hogy a Korzati Erzsébet halála után írott rekviem, a *Huszonhatodik év* 3. darabja milyen körülmények között keletkezett:

„A halála után került elő a leveles kofferből. Hévízen írtam. Én talán egy hétig, tíz napig voltam ott, valószínűleg 1948-49 telén. Tompa dr. barátom vitt oda, valamilyen apácák szállodájába. Erzsike egy-két napra meglátogatott. Hazautazása után soká néz-

tem távozó autóbuszát – egész hazáig kísértem a vonatútját. A verset levélben elküldtem neki. Szépnek tartotta, de azt mondta rá, hogy túlságosan játékos és bonyolult a helyzetrajz. – A vershez még: Danténak a *Pokol*-ban van egy sora, melynek írás közben kikerülhetetlenül eszembe kellett, hogy jusson. Vergiliusról, a vezetőjéről mondja benne Dante, hogy: „Gondoltam, gondolja, hogy gondolom.” Vagy pedig: „Azt hiszem, azt hiszi, hogy azt hiszem.” Valami ilyesféle lehet. A helyzet, hogy tudniillik rajta át szűrve voltam csak kíváncsi a magam lelki tartalmára, természetessé tette, hogy mintegy próbáljam én is megoldani a dantei gondolatot; én a magam megoldását szebbnek tartom. Ezt a verssort különben megismétli a *Szörnyetegjáték* című szonett, *A halála után*, a 93. számú.”

Ahogy a verseskötet szerkesztője, Kabdebó Lóránt lábjegyzetben jelzi is, a szóbanforgó Dante-sor a *Pokol* 13. énekének 25. sora. Kicsit bővebb szöveggörnyezettel idézve az alábbi részletben olvashatjuk (22-27. sor):

*Ezer sóhajt hallottam és sikolyt ott,
de kitől jönne, nem volt senkisé
és megálltam, nem tudva ki sikoltott.
Azt hiszem, azt hitte, hogy azt hiszem
oly néptől jó bokrok közt e kesergés,
mely elbűt és így nem láthatja szem.*

Az idézett szójátékot persze Petőfinek nem kellett ismernie, magától is érdekesnek gondolhatta, hogy amikor két pillantás egymásnak szegeződik, a gondolatok is egymásnak feszülnek. S annyiban feltétlenül igaza van Horváth Jánosnak, hogy a vers-olvasás, az értelmezés is gondolkodás, tehát valójában három gondolat villan össze. Ez a tükörben tükröződő tükör önmagában is érdekes verstéma, a szöveg önmaga értelmezhetőségéről beszél.

Petőfi verse azonban nem csak erre a formai trükkre épül, valóban megválaszolhatjuk az utolsó kérdést, tudhatjuk, mire gondolt a róna közepén szemlélődő én, illetve a költő. A vers ugyanis nem tájleírás, és nem is zsánerkép. Nem elégedhetünk meg a helyszín rögzítésével, és a szereplők felsorolásával. A vers hasonlatai, jelzői egy irányba mutatnak. A „*síri csend*” és az „*elfödik a halottat szemfödéllel*” kifejezéseket a „kaszás” feltűnése követi. Szimbolikus alakja, pillantása a szemlélődő ént fenyegeti. Még messze van, de már idenéz.

A költemény egyetlen hatalmas metafora, vagyis allegória. Valamivel nehezebb megérteni, mint a hasonlatot, főleg azért, mert egytagú metaforáról van szó, vagyis a költő nem nevezi meg a hasonlítottat. Miután már rájöttünk, hogy a vers miről is szól, a részletek azonosítása már nem okoz gondot. A róna átváltozik világmindenséggé, ahol a költő középen, élete delén áll. A szemhatáron feltűnik a Halál, tudni lehet, hogy eljön az idő, amikor ideér. Ismét Dante verse juthat eszünkbe: Az emberélet útjának felén a költő egy kietlen puszta közepére jut, s ott szembesül a Halállal. És ezután már világosan érthető, miért olyan fogvacogtató a vers befejező sora...

Petőfi más verseiben is előfordul ilyen allegorizálás, legfeljebb az meglepő, hogy az allegória egy tájversnek tűnő költemény egészére kiterjed. Idéztük már *A puszta télen* néhány sorát, idézzük most a befejező részét:

*Alkonyat felé ha fáradtan elülnek,
A rónára halvány ködök települnek,
S csak félig mutatják
A betyár alakját,
Kit éji szállásra prüszögve visz a ló...
Háta mögött farkas, feje fölött holló.*

*Mint kiűzött király országa széléről,
Visszapillant a nap a föld pereméről,
Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér a szeme a tulsó határra,
Leesik fejéről véres koronája.*

Az egész költemény tekinthető tájversnek, mely részletező gondossággal mutatja be a téli pusztát kietlenségét, dermedtségét, elhagyatottságát. Ám a befejező két strófa átértékeli a költeményt. A betyár alakja ugyan még beleférne a tájleírásba, de a

Háta mögött farkas, feje fölött holló

sor csak allegorikusan értelmezhető. Nem hihető ugyanis, hogy egy téli pusztán bujkáló betyárt egyszerre fenyegetne farkasveszedelem, s máris ott keringene feje fölött a tetemére pályázó madár. Nyilvánvaló, hogy itt a betyár fenyegetettségéről van szó, hogy egyfolytában üldözik, s félnie kell az akasztófától. Ám ha a versnek ezen a pontján megszűnik a konkrét leírás, és allegorikus értelmezésre kényszerülünk, a befejező képet nem érthetjük másképpen, csakis allegorikusan. A nap az uralkodó metaforája, s megjelenik a költemény végén a király bukását kívánó anti-royalista gondolat. Ezzel egy időben a téli puszták képe is átértékelődik. Az immár nem konkrét leírása a magyar föld egy részletének, hanem Magyarország szimbóluma. Magyarországról gondolja azt Petőfi, hogy kietlen, dermedt, elhagyott.

Vagyis már itt, Petőfinél megfigyelhetjük, hogy a táj valami másnak a metaforája, mint később Adynál a *Magyar ugaron* című versben, vagy József Attilánál a *Az ember végül homokos, szomorú vizes síkra ér* kezdetű költeményben. Belső, gondolati tartalom vetül a tájra, s az már valóban természetes, hogy Petőfi választott tája nem más, mint a rónaság.

A Kaszás alakja persze nem eredeti találmány. A középkor óta megszokott figurája a képi ábrázolásoknak. A haláltáncok, pokolleírások hagyományos figurája. Versünkben azonban megtévesztő módon szerepel, hiszen a kasza megszokott használati eszköz a rónán, a gabona betakarításához használt szerszám. Nem üt el a környezettől, mintha szorosán ahhoz tartozna. Ez okozza a korábban bemutatott félreértelmezéseket.

Be kell vallanunk azonban, hogy Mészöly Miklós kisregényének részlete csak első pillantásra tűnik félreértelmezésnek. Első közelítésben igaz, hogy a leffegő hajtókájú tarisznyára domborított kép zsánerkép, és giccses félreértelmezése Petőfi versének. Ám alaposabb elemzéssel kimutatható, hogy Mészöly a vers most feltárt, allegorikus értelmezését is fontosnak gondolta, motivikus összefüggések tanúskodnak arról, hogy a kisregény vendégszövegei tudatosan vannak összeválogatva. A mű a halálról szól, és a halálról való gondolkodásról. Úgy gondolom, Mészöly értette Petőfi költeményét.

Az *Itt állok a rónaközépen...* allegóriájának kibontása után még egy feladatunk maradt, be kell illeszteni a költeményt Petőfi többi verse közé. Pontosabban nem nekünk kell beilleszteni, hiszen maga a költő megtette, ez a vers a *Felhők* című ciklusnak a része. Általában ciklusnak szoktuk nevezni, valójában önálló Petőfi-kötetről van szó. Petőfi verseit egyetlen vaskos kötetben szoktuk elképzelni, és az is igaz, hogy maga a költő többször sajtó alá rendezte *Összes költeményeit*, a *Felhők* azonban önállóan is megjelent 1846. április 23-án. A kis füzetke csupán 66 rövid költeményt tartalmaz, hasonlít egy 20. századi lírai verseskötetre. Manapság inkább arra törekszünk, hogy egy klasszikus költő minden művét egyetlen kiadásba (egyetlen CD-re) zsúfoljuk. Ha Petőfit adhatnák ki, szívesen megjelentetném a *Felhők* című kötetet önállóan, úgy hogy minden darabja külön oldalra kerüljön.

Petőfi elbeszélő költeményei hosszúak, de még a zsánerképek, dalok is több versszaknyi terjedelműek. A *Felhők* darabjait epigrammatikus rövidség jellemzi, egy-egy költemény alig néhány sorból áll. Egyiknek sincsen önálló címe, első sorukat használhatjuk a versek megjelölésére. Formájukat tekintve igen változatosak, gyakran szabálytalanok, szabadvers-szerűek. Az *Itt állok a rónaközépen...* például 12 soros, párrímes, enyhén jambikus lejtésű költemény, de a sorok szótagszáma kötetlen. Vagyis az egész ciklus elüt a megszokottól.

1845–46 fordulóját Petőfi válságkorszakának szokás nevezni. A Szalkszentmártonban keletkezett *Felhők* ciklus ennek a borús kedélyállapotnak, zaklatottságnak a lenyomata. Az a *spleen* uralkodik a szövegeken, amit Byron költészete honosított meg az európai irodalomban. A hagyományos felfogás Petőfit a romantika sodró lendületű ágához sorolja, a *Felhők* éppen arra bizonyíték, hogy a pesszimista felfogás sem volt idegen a költőtől.

Szinte mehökkentő, hogy ugyanaz a Petőfi, akitől kedélyes bordalokat, évődő szerelmes verseket, lágy hangulatú tájleírásokat szoktunk meg, ilyen darabokat ír:

*Mit ettél, föld, hogy egyre szomjazol?
Hogy annyi könnyet s annyi vért iszol?*

Ugyancsak a földről elmélkedik egy másik ciklusbeli vers:

*Mivé lesz a föld?... megfagy-e, elég-e?
Én úgy hiszem, hogy meg fog fagyni végre,
Mefagyasztják a jéghideg szívek,
Amelyek benne s belefekszenek.*

Vagy lakonikusabb, nyugodtabb megfogalmazásban:

*Földét a földmives felszántja,
Aztán beboronálja.
Képünket az idő felszántja,
De be nem boronálja.*

Végül ismét kérdőmódban fogalmazva:

*Ki fogja vajon megfejteni
E rejtélyt:
Az emberiségnek könnyei
Lemoshatnák-e az emberiségnek szennyét?*

És ezek nem kiragadott idézetek, hanem önálló versek! A téma és hangulat mellett a rövidség e darabok legfeltűnőbb tulajdonsága. Modern vonásnak gondolom, hogy a lírai tartalom újszerű, epigrammához hasonló formát ölt. Petőfi önmagához képest újszerű kifejezési formát talál, és ezzel párhuzamosan a költői képek használata is megváltozik. A szűk terjedelem intenzív metaforahasználatot igényel. Petőfi egy-egy képre bízta a vers jelentését, és nem bocsátkozik részletezésbe. A leíró jellegű részek kiiktatása miatt tűnnek ezek a versek kurtának, vázlatosnak, töredékesnek. A töredékesség nem szokatlan a romantikában, itt az ellensúlyozza ezt a hatást, hogy versek ciklust alkotnak, egymást egészítik ki. A *Felbők* belső utalásrendszerének felfejtésére itt nincsen módunk, de könnyű belátni, hogy a motívumok hálózata, a terjedelmi, verselési, hangulati és tematikus azonosságok szinte kívánják a ciklus-szintű olvasást is.

Ugy hiszem, hogy a szalkszentmártoni válságkorszak Petőfi fejlődésében igen fontos állomás. Pályája elején helyzetdalokat írt, olyan típusú népies, romantikus költészetet művelt, mely jellegében nem tért el a kortársakétól, az almanach-lírától. A biedermeier költészet népies darabjai mesterkéltek, soha nem közelíthetik meg a népdalok egyszerűségét, tisztaságát. Hogy Petőfi költészete mégis eljut a népdalok tisztaságáig, hogy valóban megközelíti azt a beszédmódot, amit népinek nevezhetünk, abban nagy szerepe volt a nyelvhasználat megváltozásának. A *Felbők* a Petőfi-líra metafora-használatát újítja meg.

Figyeljük meg például az alábbi, jól ismert darabot a ciklusból:

*A bánat? egy nagy óceán.
S az öröm?
Az óceán kis gyöngye. Talán,
Mire fölhozom, össze is töröm.*

Az egész költemény egyetlen képre épül. Az epigramma műfajának kelléktárából a rövidség mellett az ellentétet találhatjuk meg, a *bánat* – *öröm* és a *nagy óceán* – *kis gyöngy* párokra épül a vers. A költő csak azonosít, nem részletez. A metafora mindkét tagja egy-egy szó, és ezt csupán a *nagy*, illetve *kis* jelzők díszítik. A vers éppen egyszerűsége miatt találó, és úgy érezzük, hogy nem is szorul további magyarázatra. Bármilyen folytatás gyengítené a kép erejét. Hasonlóképpen a népdalok metaforái sem igényelnek kifejtést, általában egy-egy találó kép hordozza a tartalmat, s a dal a kezdő képet általában nem kifejti, csupán a hangulat, hangütés megteremtésére használja.

További érdekessége a *Felbők* ciklusnak, hogy az egyes darabokban felfedezhetjük nem egy későbbi Petőfi-vers csíráját. Például a következő darabban:

*Odanézzetek!
Csatára iramlík a fergeteg;
Paripája a szél, a nyargaló,
Kezében a felleg a lobogó,
Amelynek villám a nyele.
Vágtat vele, vágtat vele
Csatára, csatára...
Mint harsog trombitája,
A mennydörgés!*

*Oh fergeteg,
Ki a tornyokat
Eldöntögeted,
Kinek kezében kiszakad
A tölgy a bérc kebelébül,
Hol századok óta vénül,
Hatalmas fergeteg! ki nem szakíthatod
Az emberi szívből a bánatot - -*

Nem nehéz felfedezni a vihart idéző részben a későbbi *Csatadal* képeit. Maga a vihar, a *fergeteg* pedig a *Felbők* egyik visszatérő motívuma, általában az embert, a boldogságot, a pozitív értékeket elpusztító erőt jeleníti meg. A másik visszatérő elem a *bánat*, az előző példánkban is szerepelt. Hiába fokozódik a vihar mennydörgésig, a *bánat* örökkévaló, megsemmisíthetetlen, végérvényes. A romantikusan feszülő ellentét a világfájdalmat fejezi ki.

Vagy nézzünk egy másik darabot:

*Szép kedvesem, ha majd az oltár mellett
Dobog felém szerelmes kebled!...
S ha majd körülünk apró gyermekek
Mosolyganak, enyelgenek!...
S ha majd fölénk a szemfedő borúl,
S kivisznek, s rajtunk a sír domború!...
S ha majd hozzánk az unokák kijőnek
Szép alkonyán a sárga, csendes ősznek,
S merengve nézik ákáclobbjainkat,
Miket fejfánk nál a lég balkan ingat...*

Megintcsak nem nehéz felfedezni a versben a későbbi *Szeptember végén* ötletét. A költő sírban fekszik, s föléje unokák hajolnak (mint a *Nemzeti dal* soraiban). Itt azonban kedvese is mellette nyugszik, s a költeményt nem a hűtlenség miatt aggódik, hanem a mulandóság miatt. A *sárga, csendes ősz* ugyanúgy az elmúlást jeleníti meg, és a vers előrevetíti a halálon túli jövőt. Négyeszer *ha majd* vezeti be a vers képeit, az első még türelmetlen, várja a házasság boldog pillanatát, a második a családi örömeket előlegezi meg, ám a harmadik túl távolra merészkedik. A sír képét a negyedik *ha majd*, a hálás utókor, az unokák képe enyhíti. A komor hangulatúra forduló vers a békés ősz képével megenyhül, feloldódik, szinte kibékül a halál gondolatával. Ez a feloldott tragikum az *elégia* pontos műfaji követelménye.

A *Felbők* darabjainak vizsgálata után térjünk vissza az *Itt állok a rónaközépen...* értékelésére. A vers témája és hangulata ezek után egyáltalán nem meglepő. A ciklus többi tagjához igazodóan ez a vers is az elmúlásról, a halálról szól, filozofikus alaphangú költemény. Az első sorban megjelenő róna azért sem lehet egy tájvers indító helyszíne, mert a *Felbők* tájai, konkrét képei nem leíró jellegűek, hanem metaforikus jelentéssel feltöltött képek. Itt tehát az olvasó támaszkodhat a ciklus olvasatára, s a költemény azonnal a segítségére is siet. A *síri csend*, a *szemfödél* kifejezések igazolják a cikluson belüli szerepet. Az ezek után feltűnő kaszás így már eleve allegorikus alak. Legfeljebb az lehet meglepő, hogy az alak mozdulatait bemutató leírás részletező jel-

legű. Éppen a részletek hiányát figyeltük meg a ciklus rövidebb darabjain. Itt a taglálásnak két célja lehet. Egyrészt a köszörülés fenyegető voltát emeli ki, másrészt késlelteti a költemény befejezését. A vers egyetlen időbeli pillanatot ábrázol, és ennek a képnek éppen a vers végpontján kell kimerevednie. Hogy a pillanat kellőképpen feszült legyen, a költő lelassítja a vers közepét, várakoztatja az olvasót, majd pontos érzéssel helyezi el a záró paradox kérdést:

Mit gondolhat, hogy én miről gondolkodom?